

Selján Péter

Izrael és egy atomfegyverek nélküli Közel-Kelet esélyei

A tanulmány azt vizsgálja, hogy 1974 – a kérdés első felvetődése – óta miért nem sikerült létrehozni egy atomfegyvermentes övezetet a világ stratégiai szempontból egyik legfontosabb térségében, a Közel-Keleten.

Az atomfegyverek a hidegháború évtizedeiben létfontosságúak voltak a nemzetközi biztonság fenntartásához, mivel a két szemben álló szuperhatalom a kölcsönös megsemmisítés kockázatának fenntartásával tartotta sakkban egymást. A poszthidegháborús nemzetközi rendszerben jelentkező megváltozott biztonságpolitikai fenyegetések miatt azonban ma már egyre kockázatosabb és egyre kevésbé hatékony a nukleáris fegyverekre hagyatkozni. A világ ma már egy új atomkorszak felé halad, melyben egyre nő annak a valószínűsége, hogy terrorista szervezetek atomfegyverre tesznek szert. Márpedig a terroristák ellen nem sokat ér a nukleáris elrettentés stratégiája. A nukleáris fegyverek proliferációja szempontjából a Közel-Kelet régiója kapja ma a legnagyobb figyelmet a témával foglalkozó szakemberek és a nemzetközi közösség részéről. Ez az a térség, ahol a tömegpusztító fegyverekhez kapcsolódó problémák megoldása nélkül szinte lehetetlen bizalomerosztó intézkedéseket megvalósítani, illetve a kooperatív biztonság erősítése felé terelni a régió országait. A Közel-Kelet térségében bármilyen tömegpusztító fegyver hosszú távú fenyegetést jelent. Ennek megfelelően a le szerelésükkel kapcsolatos problémák már az arab–izraeli szembenállás korábbi évtizedei alatt is sarkalatos kérdések voltak, noha ma már az iráni atomprogram és Izrael nukleáris arzenálja az, ami egészen biztosan

még évekig a non-proliferció diskurzusok középpontjában áll majd. Ezért volna szükség a közel-keleti atomfegyvermentes övezet létrehozására, amelyre először Egyiptom és Irán tett még javaslatot 1974-ben az ENSZ Közgyűlése előtt. (A közel-keleti atomfegyvermentes övezetet – MENWFZ – az ENSZ és a Nemzetközi Atomenergia-ügynökség javaslatai alapján az Arab Liga 22 tagállama, valamint Izrael és Irán alkotná.) Ezt követően a Közgyűlés szinte minden évben elfogadott egy, az övezet létrehozását támogató határozatot, melyet 1980-tól az összes arab állam, valamint Irán és Izrael is támogatott. 1980-ban Izrael is előállt egy hasonló javaslattal, majd 1990-ben Hoszni Mubárak egyiptomi elnök már egy minden típusú tömegpusztító fegyvertől mentes övezet (WMDFZ) létrehozását kezdeményezte. A javaslatokból ugyanakkor máig nem lett semmi, ami nem is oly meglepő, hiszen mindig is tudható volt, hogy a Közel-Keleten csak a politikai feszültség mérséklésével érhető el a tömegpusztító fegyverek terjedésének megfékezése.

Az atomsorompó-rendszer és az övezetkoncepció

Az atomfegyvermentes övezetek létrehozásának lehetősége az 1950-es évek közepén jelent meg a politikai diskurzusok

témájaként. Először a Szovjetunió tett javaslatot az ENSZ Közgyűlése előtt egy közép-európai atomfegyverektől mentes övezet kialakítására, melynek célja a nukleáris fegyverek terjedésének megakadályozása, illetve az atomháború elkerülése volt. A nemzetközi közösség azonban az atomfegyverek elterjedését úgy kívánta megakadályozni, hogy az ne gátolja a nukleáris energia békés célú felhasználását. Így az „övezetkoncepcióval” párhuzamosan született egy másik elképzelés is egy globális non-proliferációs rezsim létrehozásáról, amelynek folyamata az úgynevezett „ír határozattal” vette kezdetét, és az atomsorompó-szerződés (*Nuclear Non-Proliferation Treaty – NPT*) 1968-as elfogadását eredményezte. Az atomsorompó-rendszer célja az atomfegyverrel már rendelkező államok számának öt fölé emelkedésének megakadályozása, valamint a teljes leszerelés (*global zero*) felé vezető út alapjainak lefektetése lett abban a meggyőződésben, hogy amennyiben további államok tennének szert nukleáris fegyverekre, azzal csak tovább növekedne egy atomháború kitörésének kockázata. Ennek elkerülése végett az egyezmény szerint, ha egy atomfegyverrel rendelkező állam lemond a nukleáris fegyverekről és aláveti magát a nemzetközi ellenőrzésnek, akkor támogatást kap a nukleáris energia békés célú felhasználásához.

Mindeközben fokozatosan körvonalázódott az atomfegyvermentes övezet koncepciója. A lényeges különbség a két megközelítés között az, hogy míg az atomsorompó-szerződés nem említi, ezáltal pedig lehetővé teszi az atomfegyverekkel nem rendelkező államok számára, hogy területükön valamelyik atomhatalom nukleáris fegyvereit tárolják – s csak azok birtoklásától tiltja el a részes államokat –, addig az övezetkoncepció még ezt is megtiltja. Ennek a

megközelítésnek az első eredménye az Antarktisz-szerződés lett (1959), melyet az 1967-es Világűr-szerződés és az 1971-es Tengerfenék-szerződés követett. Az atomsorompó-rendszer sikerének tekinthető, hogy a világ államainak túlnyomó többsége csatlakozott a szerződéshez, köztük a szövegben rögzített öt atomhatalom, az Egyesült Államok, Oroszország, az Egyesült Királyság, Franciaország és Kína is. Ma az egyezménynek csak India, Pakisztán, Észak-Korea és Izrael nem részese.

Az atomfegyvermentes övezetek létrehozásának célja az újabb nukleáris fegyverrel rendelkező államok megjelenésének, illetve az atomfegyverek telepítésének megakadályozása az azoktól mentes területen. Az övezet létrehozásakor a részes felek vállalják, hogy területükön nem gyártanak, nem fogadnak és nem állomásoztatnak atomfegyvert, ezáltal mérsékelve a nukleáris proliferáció kockázatát. Az elképzelés lényege, hogy amennyiben egy adott állam bízhat abban, hogy a szomszédos országok nem kezdenek fegyverkezési céllal atomprogramba, maga is kisebb eséllyel törekszik majd atomfegyver beszerzésére. Az atomfegyvermentes övezetek így alkalmasak lehetnek a regionális biztonsági dilemmák feloldására, ezért a globális non-prolifерáció egyik legfontosabb pillérévé váltak.

Az első atomfegyvermentes övezetet az 1967-ben aláírt tlatelolcói szerződés hozta létre Dél-Amerikában, melynek alapjaira építve 1975-ben az ENSZ Közgyűlés hivatalosan is elfogadta az atomfegyvermentes övezet fogalmának meghatározását. Azóta további négy hasonló övezet jött létre a csendes-óceáni térségben (Rarotonga-szerződés, 1985), Délkelet-Ázsiában (bangkoki szerződés, 1995), Afrikában (pelindabai szerződés, 1996), illetve legutóbb Közép-Ázsiában (2006). További példaként ide sorolható még a már említett

Az atomfegyvermentes övezetek áttekintése

Szerződés	Térség	Főbb tilalmak
Antarktisz-szerződés A: 1959.12.01. H: 1961.06.23. T: 45 É: határozatlan	Antarktisz, beleértve a jégmezőket is	Militarizáció tilalma, nukleáris robbantások és nukleáris hulladék tárolásának tilalma.
Tlatelolcói szerződés A:1967.02.14. H:1968.04.22. T:33 É: határozatlan	Mexikó, a Karibi-térség, Közép-Amerika, Dél-Amerika	Tilos a nukleáris fegyverek tesztelése, alkalmazása, előállítás, beszerzése, fogadása, raktározása, telepítése.
Rarotonga-szerződés A: 1985.08.06. H: 1986.12.11. T: 13 É: határozatlan	Ausztrália, Új-Zéland, Dél-Csendes-óceán térsége	Tilos a nukleáris robbanóeszközök előállítása, beszerzése, birtoklása, tesztelése.
Bangkoki szerződés A: 1995.12.15. H: 1997.03.27. T: 10 É: határozatlan	Délkelet-Ázsia	Tilos az atomfegyverek előállítása, beszerzése, birtoklása, tesztelése, szállítása, átalakítása.
Pelindabai szerződés A: 1996.04.11. H: 2009.07.15. T: 31 É: határozatlan	Afrika	Tilos a nukleáris robbanó eszközökkel kapcsolatos kutatás, az azokkal kapcsolatos fejlesztés, ilyen fegyverek gyártása vagy beszerzése, birtoklása és tesztelése, továbbá a nukleáris hulladék tárolása.
Közép-ázsiai szerződés A: 2006.08.09. H: 2009.03.21. T: 5 É: határozatlan	Közép-Ázsia (Kazahsztán, Kirgizisztán, Tádzsikisztán, Türkmenisztán, Üzbegisztán)	Tilos a nukleáris fegyverekkel kapcsolatos kutatás-fejlesztés, az atomfegyverek gyártása, azok készletezése, beszerzése, birtoklása, tesztelése.

A: Aláírás ideje. **H:** Hatálybalépés ideje. **T:** Tagok száma. **É:** Érvényesség ideje.

Antarktisz-szerződés (1959), valamint a magát atomfegyvermentes övezetté nyilvánító Mongólia (1995) esete is. Az eddig létrehozott összesen hét atomfegyvermentes övezet lefedi a szárazföldi területek több mint felét, a déli féltekének pedig a 99%-át.

Az utóbbi évtizedek tapasztalatai alapján az egyik legfontosabb követelmény az ilyen övezetekkel szemben, hogy az abban részes államok csak önkéntes alapon hozhatják azt létre jogilag kötelező erejű, határozatlan időtartamra szóló nemzetközi

szerződéssel, amelynek értelmében tilos nukleáris fegyverek gyártása, birtoklása és tesztelése. A kötelezettségvállalás mellett szükség van egy hatékony verifikációs mechanizmus létrehozására is, miközben az övezet a részes felek döntése értelmében adott esetben nem akadályozhatja a békés célú nukleáris tevékenységet. Mindezek mellett az atomfegyvermentes övezet létrehozó szerződés elfogadása nyomán a kialakult gyakorlat szerint konzultációkra, majd megállapodásra kerül sor az

Negatív biztonsági garancia esetén az adott atomhatalom vállalja, hogy tartózkodni fog a nukleáris agressziótól. **Pozitív garanciáról** akkor beszélünk, ha egy atomhatalom kész aktívan támogatni egy esetleges agresszió áldozatát.

atomhatalmakkal az övezet tiszteletben tartására vonatkozó negatív biztonsági garanciák biztosításáról.

Egyes atomhatalmak csak az általuk meghatározott feltételek esetén hajlandók támogatni újabb atomfegyvermentes övezet létrehozását. Izrael és a közel-keleti atomfegyvermentes övezet létrehozásának kérdése szempontjából mindenképpen említésre méltó, hogy az Egyesült Államok feltételként jelölte meg, hogy egy esetleges új övezet létrehozása nem éríthet hátrányosan már meglévő biztonsági megállapodásokat, valamint az érintett államok egyéni és kollektív önvédelemhez való jogát.

Izrael nukleáris politikája

Az ellenséges környezet miatt Izrael a lakosság számához és az ország nagyságához képest mindig is jelentős létszámú fegyveres erőt tartott fenn. (A jelenleg 176 ezer fős haderő vezetése szükséghelyzetben 565 ezer tartalékost képes mozgósítani.) Mindemellett már a korai időszakban létfontosságúnak tartotta a megfelelő elrettentő erő biztosítását, melynek ma központi eleme az atomfegyver. Az 1948–1949-es első arab–izraeli háborúban aratott izraeli győzelem ellenére Ben Gurion miniszterelnököt továbbra is aggasztotta, hogy az arab államok együtt összefogva túlerőt képezhetnek Izrael hagyományos erői felett, ezért a zsidó állam már az 1950-es években elindította atomprogramját. Az atomfegyvert ugyanakkor utolsó lehetőségnek tekintették, amennyiben a hagyományos

erők kudarcot vallanának. Noha Izrael külpolitikájának egyik központi eleme az úgynevezett „nukleáris kétértelműség”, amelynek értelmében a zsidó állam sem megerősíteni, sem cáfolni nem hajlandó nukleáris arzenáljának létezését, ma már tulajdonképpen nyílt titok, hogy Izrael 1967-óta a Közel-Kelet egyetlen nukleáris fegyverrel rendelkező hatalma. (Avner Cohen, az izraeli nukleáris politika egyik fő szakértője szerint Izrael 1967 májusában szerelte össze első atomfegyverét.) A mindenkori kormány igyekszik is mindenáron megakadályozni, hogy az ország közvetlen biztonsági környezetében valamely hatalom nukleáris fegyverre tegyen szert. Miközben az arab államok az atomsorompó-szerződés aláíróiként nem rendelkeznek atomfegyverekkel, az izraeli atomarzenál léte 1986 óta általánosan elfogadott tény, miután Mordeháj Vanunu, az izraeli Dimona nukleáris létesítmény egyik dolgozója a sajtó elé tárta az erre vonatkozó bizonyítékait. Az orosz hírszerzés korábbi jelentései szerint Izrael évi 5–10 nukleáris fegyver előállításához elegendő uránkészlettel rendelkezik, így az 1968-óta felhalmozott nukleáris eszközeinek száma 200–300 közé tehető.

A kétértelműség politikája sokáig izraeli sikertörténetnek volt tekinthető, hiszen miközben biztosította a zsidó állam számára az elrettentést a külső fenyegetésekkel

A **nukleáris kétértelműség** politikájának gyakorlását Avner Cohen és Marvin Miller szerint 1969-ben foglalták írásba Golda Meir izraeli miniszterelnök és Richard Nixon amerikai elnök titkos megállapodása során, melynek értelmében a két vezető megegyezett, hogy amíg Izrael atomfegyvereit elrejtja a nyilvánosság elől (nem deklarálja azok létezését, és nem hajt végre kísérleti robbantást), az Egyesült Államok tolerálni fogja Jeruzsálem nukleáris programját. Ezt a politikát azóta minden amerikai elnök és izraeli miniszterelnök megerősítette.

szemben, nem kellett foglalkoznia a nukleáris fegyver birtoklásából származó hátrányokkal. Mára azonban a közel-keleti nukleáris monopóliummal rendelkező Izraelnek szembe kell néznie két komoly fenyegetéssel. Az egyik Irán nukleáris programja, amelynek békés jellege nemzetközileg széles körben vitatott, a másik pedig a közel-keleti atomfegyvermentes övezet felállításának egyre növekvő nemzetközi támogatottsága.

Gavdat Bahgat egyiptomi professzor szerint az izraeli nukleáris politika megértéséhez öt fontos tényezőt kell szem előtt tartanunk:

- A holokauszt emléke mély nyomot hagyott az izraeli társadalom tudatában, aminek eredményeképpen a nukleáris fegyverek egyfajta biztosítékot jelentenek az ellenséges környezetben való fennmaradás biztosításához.

- A zsidó állam szerint a kétértelműség politikája a külső fenyegetés elrettentését szolgálja, ebben az értelemben pedig hozzájárul a térség biztonságához és stabilitásához.

- Izraeli vezetők már többször kijelentették, hogy nem a zsidó állam lesz az első, amely „bevezeti” a nukleáris fegyvert a térségben, ugyanakkor azt sem hagyja majd szó nélkül, hogy mások atomfegyverre tegyenek szert a környezetében. Ezt bizonyítja a francia tudósok közreműködésével épített osziraki erőmű 1981-es lebombázása, legutóbb pedig 2007 szeptemberében mértek csapást izraeli harci gépek egy épülő szíriai atomreaktorra, amely feltételezések szerint atomfegyver gyártásához szükséges nukleáris anyagot állíthatott volna elő.

- A zsidó állam szkeptikus a non-proliferációs rezsimek hatékonyságát illetően, ezért nem is részese egy fegyverzet-ellenőrzési egyezménynek sem, valamint

mindeddig nem is járult hozzá dimonai létesítményének ellenőrzéséhez. (Az átfogó atomcsend-egyezményt ugyan aláírta, de máig nem ratifikálta.)

- Izrael továbbra is ragaszkodik hozzá, hogy mindaddig nem lesz hajlandó tárgyalni a nukleáris fegyverek opciójának feladásáról, amíg nem sikerül rendeznie regionális kapcsolatait. Mindezek tükrében kijelenthető, hogy a zsidó államra nehéz lesz nyomást gyakorolni ebben a tekintetben, s minden bizonnyal addig nem fog rábólintani a közel-keleti atomfegyvermentes övezet létrehozására, míg sikerrel nem járt a békefolyamat.

A nukleáris fegyverek opciójának feladása

Izrael nem egy nukleáris fenyegetéssel szemben fejlesztette ki nukleáris képességét, hanem létfenyegetettsége miatt, elrettentésként. Amennyiben az arab államok fegyverzet-ellenőrzési és leszerelési megállapodásokkal hozzájárulnának az izraeliek bizalmának megerősítéséhez, az előtérbe hozhatná a nukleáris proliferáció eleni intézkedések szükségességét. Így viszont, noha jelenleg Izrael számára a nukleáris elrettentés és a régió tömegpusztító fegyverektől való megszabadítása egyaránt fontos, a kettő élesen szemben áll egymással. Amennyiben Izrael ellenségei is atomfegyverre tennének szert, akkor a zsidó állam – figyelembe véve az ország kis területét és nagy népsűrűségét – kénytelen volna szembenézni pusztulásának lehetőségével, ezért létfontosságú számára a közel-keleti nukleáris fegyverkezési verseny elkerülése. Részben tehát ennek is köszönhető, hogy Izrael más atomfegyverrel rendelkező országoktól eltérően sem megerősíteni, sem tagadni nem haj-

landó nukleáris fegyvereinek létezését, sőt az izraeli kormány többnyire semmilyen módon sem szokta kommentálni a zsidó állam nukleáris tevékenységét fessegető kérdéseket.

Izrael „kétértelmű” nukleáris politikája már régóta feszültségforrás a térségben, de közben komoly aggodalmat keltett a régióban Irak, Szíria, Algéria, Líbia és Irán tömegpusztító fegyverprogramja is. Mindazonáltal megjegyzendő, hogy az érintett államok többsége részese több nemzetközi fegyverzetkorlátozási egyezménynek. A zsidó államon kívül például a régió összes állama részese az atomsorompó-szerződésnek. Noha az izraeli atomarzenál jelenti továbbra is a legnagyobb fenyegetést az arab világ számára, a nukleáris fegyverek proliferációja szempontjából Irán lett az első számú kihívás, nemcsak a zsidó állam, hanem a Perzsa-öböl országai számára is, miközben a nemzetközi közösség az egész régió atomfegyvermentes övezetté nyilvánítását szeretné elérni.

A kétértelműség politikája máig nagy támogatottságot élvez az izraeli biztonsági szektor tagjainak körében, akik szerint alternatíva hiányában Izrael nukleáris státuszának felfedése komoly nemzetbiztonsági kockázatot jelentene. Ugyanakkor a kétértelműség politikája nagyban megnehezíti Izrael számára, hogy komoly fegyverzetellenőrzési és leszerelési tárgyalásokba kezdjen akár regionális, akár globális szinten. Az a felfogás, hogy szükség van a kétértelműség fenntartására, kényelmes kifogássá lett a fegyverzet-ellenőrzési és leszerelési kezdeményezésekből való kimaradáshoz, amelyek azonban Izrael érdekét is szolgálnák. Ebben az értelemben tehát az a politika, mely az 1950-es és 1960-as években még Izrael érdekét szolgálta, ma már akadályozza a zsidó állam politikai és diplomáciai célkitűzéseinek elérését.

Izrael támogatja ugyan a proliferáció és a nukleáris terrorizmus kockázatait csökkentő lépéseket, mivel azonban nem részese az atomsorompó-szerződésnek, jogilag nem kötelessége támogatnia annak 6. cikkelyét. Mindezek ellenére a zsidó államnak világosan ki kellene jelentenie, hogy a közel-keleti atomfegyvermentes övezet támogatásával egyben az atomsorompó-szerződés 6. cikkelyét, ezáltal pedig a nukleáris fegyverek leszerelését is támogatja. Bár a nemzetközi közösség közel-keleti nukleáris fegyverekkel kapcsolatos aggodalmai inkább Irán atomprogramjára, mintsem Izrael alagsorban őrzött atomfegyvereire koncentrálnak, az atomfegyvermentes övezet létrehozása pártatlan megoldást jelentene mindkét problémára.

A kétértelműséget követő nukleáris politika feladása sok kockázatot rejt magában, s ezért óvatosan kell kezelni. Az Arab Liga pár évvel ezelőtt például közös nyilatkozatban fogalmazta meg elhatározását, hogy ha Izrael nyíltan elismeri atomfegyverkészletének létét, az arab országok kilépnek az atomsorompó-szerződésből. Ugyanakkor Izrael évtizedek óta követett nukleáris politikájának lazítása lehetővé tenné a zsidó állam számára, hogy jobb partnere legyen a nemzetközi non-proliferációs rezsimeknek, növelje tekintélyét mint felelős atomhatalom.

Az iráni fenyegetés tekintetében többen jogosan gondolhatják azt, hogy Izraelnek az Arrow (Nyíl), illetve az Iron Dome (Vaskúpola) névre keresztelt rakétavédelmi rendszerek fejlesztése mellett hamarosan „elő kell majd ásnia atombombáit az alagsorból”, hogy hiteles legyen a „második csapás” képessége. Louis Rene Beres, a Purdue Egyetem professzora szerint Izrael nukleáris doktrínájának muszáj lesz alkalmazkodnia a változó stratégiai helyzethez, s elsősorban a kétértelműség politikája

szorul átgondolásra. Bár az izraeli atomarzenál létének titokban tartása a „hagyományos” agressziótól vagy a terrorcselekményektől nem rettentette el a zsidó állam ellenségeit, megfelelő biztosítékul szolgált az egzisztenciális támadásokkal szemben. Napjainkra azonban a stratégiai doktrína felülvizsgálatra szorulhat, hiszen amennyiben Iránnak sikerül atomfegyverre szert tennie, a zsidó államnak rakétavédelmi rendszerének fejlesztésével és egy hiteles nukleáris elrettentés képességével kell majd megvédenie magát. Ennek érdekében viszont Izraelnek idővel nyilvánosságra kellene hoznia bizonyos nukleáris képességeit, illetve szándékait.

Nukleáris kétértelműség iráni módra

Avner Cohen szerint Teherán most bizonyos tekintetben hasonló helyzetben van atomprogramja miatt, mint Izrael az 1960-as években, bár Izraelt sosem szankcionálta a nemzetközi közösség. John F. Kennedy amerikai elnök és Ben Gurion izraeli miniszterelnök 1961-es találkozásán szóba került az izraeli atomprogram, azaz a dimonai atomreaktor kérdése. Az izraeli miniszterelnök Kennedynek az izraeli atomprogram békés célját firtató kérdésére válaszolva kijelentette, hogy „jelenleg csak békés célú, de nem tudhatjuk, hogy mit hoz majd a jövő... Nem rajtunk múlik... Talán Oroszország nem ad majd bombákat Egyiptomnak, de lehet, Egyiptom saját maga is képes lesz majd kifejleszteni azokat”. Ali Laridzsáni, az iráni legfelsőbb nemzetbiztonsági tanács főtitkára, a nukleáris tárgyaló csoport vezetője 2007-ben hasonló kijelentést tett, mikor úgy nyilatkozott, hogy az iráni atomprogram jelenleg csak és kizárólag békés célokat szolgál, ugyanakkor

senki sem tudhatja, hogy mi jöhet még a jövőben, s amennyiben Iránt fenyegetés érné, minden lehetőség nyitott. A párhuzam jól látható: a vitatott atomprogramjukat folytató országok az elején még nem határozzák el teljesen, hogy meddig menjenek el nukleáris képességük fejlesztésében, ezzel pedig sokáig bizonytalanságban hagyják az aggódó nemzetközi közösséget.

Ugyanakkor lényeges eltérések is akadnak a két ország helyzete között, hiszen ma már jóval egyszerűbb atomfegyvert előállítani, mint ötven évvel ezelőtt volt, noha akkor még nem létezett a Teherán kezét ma jogilag megkötő atomsorompó-szerződés, amelynek értelmében Irán nem építhet atombombát. A jelek szerint Irán a zsidó államhoz hasonlóan szeretné nukleáris képességét kifejleszteni: csendesesen, a nukleáris kétértelműség politikájának iráni útját járva. Ez kifejezetten kényelmes lehet Teherán számára, hiszen az atomsorompó-szerződés részes államaként szert tehet a nukleáris elrettentés birtoklásának előnyére, s növelheti tekintélyét, miközben csökkentheti a nemzetközi közösséggel való súrlódások mértékét. Irán minden bizonnyal továbbra is azt fogja állítani, hogy atomprogramja békés célokat szolgál, és hogy az atomsorompó-szerződés részeseként joga van a nukleáris fűtőanyag előállításához. A kétértelműség iráni politikája komoly politikai kihívása a nemzetközi nukleáris non-prolifерációs rendszernek, azonban sokkal komolyabb kihívás az átláthatatlanságnak legitimitást adó Izrael számára. Mindezek mellett megjegyzendő, hogy amerikai hírszerzési források szerint Mahmúd Ahmadinezsád iráni elnök szívesen felfedné az igazságot az iráni atomprogramról, Ali Khamenei ajatollah, Irán legfőbb vallási vezetője azonban – a nemzetközi reakciótól tartva – továbbra is ellenzi a kétértelműség feladását.

A 2012-es konferencia esélyei

A közel-keleti atomfegyvermentes övezet létrehozása 1990 óta rendszeresen napirendre kerül az ENSZ-ben és a Nemzetközi Atomenergia-ügynökség (NAÜ) konferenciáin. Legutóbb az atomsorompó-szerződés 2010-es felülvizsgálati konferenciájának zárdokumentumában – egyiptomi nyomásra – került rögzítésre egy a Közel-Kelet tömegpusztító fegyvereinek leszereléséről, illetve egy atomfegyvermentes övezet létrehozásáról szóló nemzetközi konferenciasorozat elindítása a térség valamennyi államának részvételével. A jelek szerint az Egyesült Államok is az elképzelés megvalósításának oldalára állt, noha nem feltétlenül ért egyet az övezet létrehozásával, és hagyományosan igyekszik megakadályozni, hogy az arab államok nyomást gyakoroljanak a zsidó államra. Az amerikai álláspont a NAÜ 2010. szeptemberi konferenciáján vált egyértelművé, mikor az Egyesült Államok nem meglepő módon a zsidó államot az atomsorompó-szerződéshez való csatlakozásra felszólító határozat ellen szavazott, ugyanakkor értelemszerűen támogatta a 2012-es konferencia megrendezését. Washington akkor azzal próbálta meggyőzni az arab államokat a NAÜ határozatának elutasításáról, hogy amennyiben továbbra is nyomás alatt tartják Izraelt, hogy csatlakozzon az atomsorompó-szerződéshez, a zsidó állam nem fog majd részt venni a 2012-es konferencián.

A közel-keleti tömegpusztító fegyverektől mentes övezet létrehozásáról megrendezendő csúcstalálkozó körül még sok a kérdőjel, ez idáig csak arról lehet tudni, hogy a konferenciának Finnország ad majd otthont. Nem igazán tisztázott még sem a koncepció, sem a találkozó tartalma. Izrael ráadásul az érdeklődést leszámítva még nem jelezte részvételi szándé-

kát. A zsidó állam távolmaradása esetén viszont értelmetlenné válna a konferenciasorozat megrendezése. Márpedig Izrael részvételének esélyét komoly mértékben rontotta, hogy a NAÜ 2011. szeptember 19-23. között megrendezett 55. Általános Konferenciáján elfogadott záró határozat ismételten felszólította Izraelt az atomsorompó-szerződéshez való csatlakozásra. Izrael és az arab államok közötti ellentéteket bizonyítja, hogy a NAÜ 2011-es konferenciáján a szír nagykövet kijelentette, „óriási katonai atomarzenálja” miatt Izrael fenyegetést jelent a világra. Minderre azután került sor, hogy a zsidó állam egy nappal korábban bírálta Damaszkuszt, amiért nem működik együtt a Nemzetközi Atomenergia-ügynökség vizsgálatával.

Egyes amerikai szakértők korábban úgy érveltek, hogy a konferencia előfeltételeit Izrael saját elvárásai szerint alakíthatná, így a találkozó kedvező lehet a zsidó állam számára. A tárgyalások kereteinek meghatározásával a konferencián sikerülhet felülemelkedni az állandó problémát okozó kérdések egy részén, és így a konferencia akár a harminc éve várt áttörést is elhozhatja.

Tekintettel a Közel-Keleten az utóbbi hónapokban végbemenő átalakulási folyamatokra, illetve az úgynevezett „arab tavaszra”, az iráni atom- és rakéta programokra, a fegyverzet-ellenőrzési és leszerelési, illetve a bizalomerősítési intézkedések és az azokról folytatandó párbeszéd egyre fontosabbá válik. Semmilyen regionális fegyverzet-ellenőrzési vagy biztonsági kérdésekről szóló tárgyalás nem vezethet igazán eredményre valamennyi közel-keleti állam, különösen Irán és Szíria aktív részvétele nélkül. Damaszkusz korábban már jelezte, hogy Irán távolmaradása esetén is részt venne egy ilyen csúcstalálkozón, Irán esetében azonban még most sem tudni, hogy hajlandó volna-e egy asztalhoz ülni

Izraellel. Mindezek mellett ahhoz, hogy a tervezett konferencia valóban megrendezésre kerülhessen és esetleg eredményesen is zárulhasson, a feleknek először le kellene mondaniuk előfeltételeikről, hogy mindenki hajlandó legyen tárgyalóasztalhoz ülni. Hiszen az elmúlt évtizedek tapasztalatai azt mutatják, hogy a tárgyalások sikerének legfőbb akadályozói a felek által támasztott kölcsönös előfeltételek.

Amano Jukija, a NAÜ főigazgatója augusztusban még optimistán nyilatkozva kijelentette, hogy jó esélyt lát Izrael és az arab államok közötti tárgyalások megkezdésére a közel-keleti atomfegyvermentes övezet létrehozása érdekében. Az Amano kezdeményezésére november végére tervezett konferencián a részt vevő államok a korábban létrehozott atomfegyvermentes övezeteknek a Közel-Kelet térsége számára releváns tapasztalatait vitatnák meg. Izrael és néhány arab állam jelezte érdeklődését, mivel a konferenciát a párbeszéd megkezdésére és a bizalom erősítésére alkalmas lehetőségnek látják. Amennyiben valóban sor kerül majd erre a csúcstalálkozóra, az az első alkalom lenne tíz év után, hogy Izrael és az arab államok egy asztalhoz ülve veszik sorra a korábbi atomfegyvermentes övezetek létrehozásának tapasztalatait.

Összegzés és következtetések

A közel-keleti atomfegyvermentes övezet ötletével először az iráni sah állt elő 1974-ben Egyiptom támogatásával, ám Izrael évekig tartózkodott az övezet létrehozásának megszavazásától. 1980-ban végül a zsidó állam benyújtotta saját javaslatát, melyben az atomfegyvermentes övezet létrehozása mellett előbb közvetlen tárgyalások megkezdését indítványozta. Az övezet létrehozásának máig egyik áthidalásra váró

akadálya, hogy Izrael mindaddig nem hajlandó rábólintani, amíg nem sikerül öszszes szomszédjával békét kötnie, valamint elhárítania a regionális biztonsági fenyegetéseket. Azonban Izrael sem tesz meg minden tőle telhetőt a közel-keleti békefolyamat érdekében, az arab államok pedig ráadásul még az izraeli atomarzenál mielőbbi leszereléséhez is ragaszkodnak. A zsidó állam gyakran hangoztatja, hogy nukleáris politikája csupán elrettentésként szolgál a környező arab államok vegyi és biológiai fegyvereivel szemben, ezért 1990-ben Egyiptom újabb javaslattal állt elő, amelyben atomfegyvermentes övezet helyett minden tömegpusztító fegyvertől mentes övezet létrehozását szorgalmazta. További javaslatok is születtek, a békefolyamatot elsődlegesnek tekintő Izrael és a lefegyverzést követelő arab országok között szünni nem akaró ellentét miatt azonban mindeddig nem sikerült eredményt elérni.

Arról sem szabad megfeledkezni, hogy egy atomfegyvert birtokló ország példája nagy eséllyel szintén tömegpusztító fegyverek kifejlesztésére ösztönzi riválisait, ami könnyen nukleáris fegyverkezési versenyhez vezethet. A Közel-Keleten ez tulajdonképpen előre borítékolható, hiszen miközben az Arab Liga megismételte a közel-keleti atomfegyvermentes övezet létrehozására tett javaslatát, 2007 novemberében Amr Múza, a Liga főtitkára az izraeli nukleáris arzenál létre, illetve arra hivatkozva, hogy évtizedes erőfeszítések után sem sikerült elérni, hogy Izrael csatlakozzon az atomsorompó-szerződéshez, bejelentette, hogy az Arab Liga felszólította minden tagállamát, kezdjen saját nukleáris programba. Egyiptom és az Öböl-menti Együttműködés Tanácsa (GCC) országai jelezték is a Nemzetközi Atomenergia-ügynökségnek, hogy nukleáris program indítását tervezik. Bár az atomsorompó-szerződésben rögzített köte-

lezettségek miatt ezek csak békés természetű, civil programok lehetnek, ha azok keretében a teljes fűtőanyagkört kiépítik, komoly proliferációs veszélyt jelenthetnek.

Mindenképpen megjegyzendő, hogy már volt példa arra, hogy egy nukleáris fegyverekkel rendelkező állam feladta az atomprogramját. Így tett például Dél-Afrika, Kazahsztán, Fehéroroszország és Ukrajna is. Dél-Afrika példája különösen kiemelendő, hiszen az afrikai állam volt az egyetlen ország, mely megsemmisítette kész atomarzenálját. Fokváros 1993-ban ismerte el, hogy az ország az egyre növekvő szovjet befolyástól tartva az 1970-es években atomprogramot indított, ám az elkészült hat nukleáris töltetet egy félkész hetedikkel együtt 1990-re megsemmisítette, egy évvel később pedig csatlakozott az atomsorompó-szerződéshez.

Az izraeli biztonságpolitika egyik alapvető eleme, hogy bár egy nagyobb arab–izraeli háború kitörésének az esélye lecsökkent, folyamatos külső fenyegetést jelent egyrészt az ellenséges környezet, illetve az Izrael elpusztításával fenyegetőző Irán. Ezért is szokás kiemelni, hogy egyesek szerint Izrael folyamatosan „szunnyadó háborút” vív, így a háborús fenyegetés sosem kerülhet le teljesen a napirendről. A stratégiai

cél pedig mindig a nemzet túlélésének a biztosítása volt, lesz és az is marad. Izrael mindent a biztonsági megfontolásoknak rendel alá, épp ezért az egyik legmodernebb fegyveres erővel rendelkezik, amelyet a legkorszerűbb haditechnikai eszközökkel lát el. Így tehát nehéz marad a helyzet megoldása, amíg Teherán hajlandó nem lesz teljes mértékben együttműködni a nemzetközi közösséggel az atomprogramja körüli vitatott kérdések tisztázásában, illetve nem áll be változás az Izrael-ellenes iráni retorikában. Izrael biztonsága szempontjából sokkal rosszabb volna, ha ellenségei közül néhányan szintén rendelkeznének atomfegyverrel, mint az, ha senkinek sem lenne atombombája. Arról lehet vitatkozni, hogy az izraeli nukleáris elrettentésre mennyire van szükség, tény azonban, hogy Izrael minden háborúját hagyományos fegyverekkel vívta, és győzött. Mindezt figyelembe véve tehát kijelenthető, hogy bár Izrael valószínűleg elsősorban csak propagandaokokból támogatja egy közel-keleti atomfegyvermentes övezet létrehozását, a megoldások közül továbbra is ez hangzik a legígéretesebben. Ettől persze még, tekintettel a régió sajátos kiszámíthatatlanságára, egy poszt-proliferációs Közel-Kelet is instabil maradna. ■

Irodalom

Baumgart, Claudia – Müller, Harald: *A Nuclear Weapons-Free Zone in the Middle East: A Pie in the Sky? The Washington Quarterly*, Winter 2004–2005.

http://www.twq.com/05winter/docs/05winter_muller.pdf .

Israel rejects Middle East nuclear talks plan. BBC News, May 29, 2010.

Beres, Louis Rene – Chain, John T.: *Deterrent and defense against a nuclear Iran*. *Haaretz*, June 27, 2011.

Beres, Louis Rene: *Reconsidering Israel's nuclear ambiguity*. *Haaretz*, March 06, 2009. Cohen, Avner – Miller, Marvin: *Bringing Israel's Bomb Out of the Basement*. *Foreign Affairs*, September/October 2010.

Cohen, Avner: *The nuclear ambiguity route*. *Haaretz*, February 12, 2007.

- Federation of American Scientists: Nuclear Weapons-Israel:*
<http://www.fas.org/nuke/guide/israel/nuke/> .
- Forgách Veronika: Vitatható múlt, bizonytalan jövő. Az atomsorompó-rendszer kihívásai. *Grotius*, 2007. február.
- Gazdik Gyula: Izrael biztonságpolitikája a békefolyamat tükrében. *Új Honvédségi Szemle*, 2003. december. .
- GlobalSecurity.org: Nuclear Weapons Stockpile-Israel:
<http://www.globalsecurity.org/wmd/world/israel/nuke-stockpile.htm>.
- Gyene Pál – Harangozó Dániel: A közép-ázsiai atomfegyvermentes övezet. *Nemzet és Biztonság*, 2011. 6. szám.
- Landau, Emily B.: Israel and the Proposed 2012 WMDFZ Conference: Framing a Regional Process. INSS Insight No. 221, November 3, 2010.
- N. Rózsa Erzsébet: A nukleáris fejlesztések új hullámai az arab világban. *MKI-tanulmányok*, 2008/19.
- Nuclear-Weapons-Free Zones: Comparative Chart. Inventory of International Nonproliferation Organizations and Regimes Center for Nonproliferation Studies Last Updated: 5/5/2011.
http://www.nti.org/e_research/official_docs/inventory/pdfs/apmnwfc.pdf.
- Péczeli Anna: Közel-Kelet leszerele. *Kitekintő*, 2011. augusztus 14.
- Péczeli Anna: Megint elmarasztalták Izraelt. *Kitekintő*, 2011. szeptember 26.
- Péczeli Anna: Middle Eastern Perceptions and Attitudes to the Proposed Nuclear-Weapon-Free Zone. *Grotius*, 2011. <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=TGPRVE> .
- Prawitz, Jan – Leonard, James F.: *A Zone Free of Weapons of Mass Destruction in the Middle East* (UNIDIR/96/24). United Nations Institute for Disarmament Research, New York, 1996.
- Prawitz, Jan: *A Note on the Proposed Zone Free of Mass Destruction in the Middle East*. Presented to the 2nd Conference on The Middle East Weapons of Mass Destruction Free Zone, London, September 17–18, 2007. <http://www.cisd.soas.ac.uk/Editor/assets/>
- Reuters: IAEA chief optimistic about making Middle East nuclear-free zone. *Haaretz*, August 19, 2011.
- Reuters: Syria accuses Israel of posing 'nuclear threat' to the world. *Haaretz*, September 21, 2011.
- Russian Foreign Intelligence Service: Report of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction. Moscow, 1993. *Journal of Palestine Studies* (JPS), Vol. 22, No. 4, 1993.
- Shultz, George P. – Perry, William J. – Kissinger, Henry A. – Nunn, Sam: A World Free of Nuclear Weapons. *Hoover Digest*, No. 1, January 30, 2007.
- The 2010 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons 3-28 May 2010. *Final Documents*. <http://www.un.org/en/conf/npt/2010/>.
- The Associated Press: 'Ahmadinejad wants to go public with Iran nuclear program'. July 22, 2011.
- United Nations Institute for Disarmament Research (UNIDIR): National Threat Perceptions in the Middle East. *Research Paper*, No. 37, Geneva, September 1995.
- United Nations Institute for Disarmament Research (UNIDIR): *Non-Offensive Defense in the Middle East?* B. Moller, G. Däniker, S. Limone & I. Stivachtis. United Nations, May 1998.
- Wisconsin Project on Nuclear Arms Control: Israeli Nuclear Program Pioneered by Shimon Peres. The Risk Report, Vol. 2, No. 4, July-August 1996.
<http://www.wisconsinproject.org/countries/israel/Israel-nuclear-peres.html>..